

ÜNLÜ BATMANLI ÂLİM
ŞEYH FAHRETTİN'İN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

ABDÜLHAKİM YÜCE*

* Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE
Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi - VAN
abdulhakimyuce@hotmail.com

ÜNLÜ BATMANLI ÂLİM
ŞEYH FAHRETTİN'İN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

ÖZET

Batman ili yeni kurulmuş bir yerleşim merkezi olmasına rağmen, özellikle son zamanlarda ülkenin gündeminden hiç düşmemektedir. Kozmopolit yapısı, eğitim seviyesinin yüksekliği, işsizlik oranında ülkemiz illeri arasında ilk sıralarda yer alması, değişik örgütler tarafından adeta bir üs olarak seçilmiş olması veya yapının buna müsait olması; ilk kurulma aşamasında çevreden çok sayıda âlim, şeyh ve ağanın şehre yerleşmesi... gibi özellikleriyle dikkat çekmektedir. Birkaç noktaya dikkat çektiğimiz bu yapı, Batman'ı ve Batman'da olanları anlamamız adına ciddi tahlil ve araştırmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Ülkemizin her köşesinde olduğu gibi Batman'da da tasavvuf, tarikat ve şeyh gibi kavramlar etrafında oluşan yapı ciddi bir etkinliğe sahiptir. (Zaman zaman bu ad altında cinayetlerin işlendiği, insanların kaçırıldığı basına da yansımaktadır.) Genel olarak din, özel olarak tasavvuf konusunda sahîh bir anlayış ve kültürden yoksun kitlelerin yönlendirilmeleri, sömürülmeleri ve neticede sosyal travmaların oluşması adeta kaçınılmazdır.

1972'de Batmanda vefat eden Şeyh Fahrettin hem medrese hem de tasavvuf geleneklerini bir arada yürütmüş, her iki konuda da kitaplar telif etmiş; yaşadığı dönem boyunca her çevreden kişinin görüşlerine başvurduğu ve şu anda Batman'da yaşayan birçok âlimin hocası olan bir zattır. Modern eğitime de vakıf olduğundan (örneğin ilk defa Şeyh Fahrettin klasik medreseden icazet aldıktan sonra İmam hatip Lisesini de bitirmiş ve kendinden sonraki birçok kişiye bu konuda örnek olmuştur. Ayrıca çocuklarını Hukuk, Tıp, Siyasal gibi fakülteelerde okutmasıyla da meşhurdur) yazmış olduğu eserler geniş bir çevrede yankı bulmuştur.

Şeyh Fahrettin tasavvuf konusunda da müstakil bir kitap kaleme almış ve bu çalışma önce Arapça olarak basılmış pek yakında da Türkçe tercümesi yayınlanacaktır. Biz bildirimizde iki amaç hedeflemekteyiz: a. Adı geçen Batman'lı âlimin bu çalışması ve diğer kitapları arasında konuyla ilgili dağılık bulunan tasavvufî görüşlerini bilimsel metotlarla tespit etmek; b. Toplumunu etkileyen tasavvuf ve tarikat konularında önemli bazı noktalara dikkat çekmek... İnaniyoruz ki, aralarından çıkmış, o toplumu yakından tanıyan, herkes tarafından bilinen, ilim, irfan ve gayretleri alkışlanan bir kişinin fikir ve yorumları daha dikkatle izlenecek ve gerektiğinde referans olarak kullanılacaktır.

Molla Fahrettin, 1910 yılında, Mardin'e bağlı Midyat ilçesinin Arnas köyünde doğmuştur. Babasının adı Molla Abdullah'tır. Kendisi her ne kadar aslen Mardinli ise de daha çok Batman'da kaldığı ve ilmî faaliyetlerinin parlak dönemini burada geçirdiği için Batman'lı olarak kabul edilmektedir. Bölgede ilim ve faziletle tanınan ve seyyid olan bir ailedendir.

İlk eğitimini köyünde tamamladıktan sonra 14 yaşında iken, Beşiri mıntıkasına gitti. İlim ve güzel ahlakla tanınan ve bölgede herkes tarafından sevilip sayılan Molla Hasan Tilmizi'ye öğrenci oldu. Burada öğrenimini tamamlayıp icazet aldıktan sonra önce Bıleyder köyünde daha sonra da Basork köyünde imamlık ve müderrislik yaptı.

Talebelerine karşı son derece şefkatliydi ve bir arkadaş gibi davranırdı. Uzak diyarlardan ve özellikle Batı Anadolu'dan gelen talebelere medresede yer verir ve onlara özel ihtimam gösterirdi. Bu, ülke bütünlüğü ve toplum kardeşliği adına ne kadar ileri görüşlü olduğunu ve ilim adamının evrensel bir kimliğe sahip olması gerektiğini gösteren önemli bir davranış şeklidir.

Ömrünün kemala erdiği bir dönemde eğitim öğretimin yanı sıra daha engin bir manevî hayat yaşamak istedi ve Cizre'de ikamet eden ilim ve takva sahibi meşhur Nakşibendî şeyhi Muhammed Said Seyda'ya intisab etti. Yaşının 45 olduğu 1955 yılında ondan halifelik aldı. Artık bölgede ilim tedrisatı yanında irşad faaliyetlerini de yürütmeye başladığı için 'Şeyh Fahrettin' olarak tanınmaya başladı.

Bu sırada modern eğitim kurumlarında okutulan ilimlerle de ilgilendi. Bu konuda talebelerini de teşvik ediyordu. Molla Fahrettin, sahip olduğu azim ve kararlılıkla Diyarbakır İmam Hatip lisesi sınavlarını vererek bu okuldan mezun oldu. Sınavlarda gösterdiği olağanüstü başarı, hocaları hayretler içerisinde bırakmıştı. Hatta cebir ve matematik öğretmenleri, "sanki cebir ve matematik bilimleri bu hoca tarafından keşfedilmiş" diyerek hayretlerini gizleyememişlerdi. Bu sırada yaşının 45'i geçmiş olduğunu hatırlatmak isteriz. Molla Fahrettin, kısa bir süre Batman Ulu Camiinde kadrolu imam-hatiplik ve vaizlik yaptıktan sonra Batman merkezinde bulunan Hacı Şirin Camii'ne geçti ve kendisini tamamen irşad ve tedrisat faaliyetlerine verdi.

Kendisini yakından tanıyan talebeleri ve halktan ileri gelen birçok zevat onun şu özellikleri üzerinde adeta ittifak etmektedirler:

Şeyh Molla Fahrettin,

-son derece zeki,

-ifade kabiliyeti ve hafızası güçlü,

-güzel hattı ve kıratı olan,

-seyyidlik vasfına yakışır bir izzete sahip,

-cömert,

-ağırbaşlı ve vakarlı bir zattı.

Bu özellikleriyle hem halk, hem de ilim erbabı arasında saygın bir yere sahipti. Bölgede yaygın bir gelenek olmamasına rağmen yazmış olduğu 10 civarında eserle de bu saygınlığını perçinlemişti. Ömrü vefa etseydi belki başka eserler de kaleme alacak ve medrese eğitiminde köklü değişiklikler yapmak amacıyla bazı projelere de imza atacaktı. Nitekim kendisinden önce bu konularda kafa

yoran Üstat Bediuzzaman'nın kitaplarını okuduğunda onlardan çok etkilendi ve müellife bir mektup yazarak kendisini talebeliğe kabul etmesini talep etti. Bediuzzaman da ona bir mektupla cevap vererek muvaffakiyeti için dua etti. Bilindiği gibi Bediuzzaman fikirlerini risaleler şeklinde kaleme alıyordu. Molla Fahrettin'in de bundan etkilenecek eser yazmaya başladığı tahmin edilmektedir.¹

Bu noktada bir hususa dikkat çekmek gerekir:

Anlatılan yazışma olduğunda Şeyh Fahrettin,

-çok sayıda talebesi olan saygın bir müderris,

-Şeyh Seyda'ya intisap ederek ondan irşad icazeti almış bir mürşit,

-kırk beş yaşını aşmış, dolayısıyla düşünceleri oturaklaşmış olgun bir zattı. Bu durumdaki bir zattan beklenen, çevredeki geleneğe de uyararak, tedrisat ve irşada devam etmekten başka bir şey değildi. Ama Şeyh Fahrettin'in arayış ve gayretleri devam etmekteydi. Zira ilmin sonu olmadığı gibi her asra uygun metotlar da farklıydı. Bunu ancak hakikat aşığı ve insanlığa hizmet duygusuyla dopdolu olan kişiler kavırdı. Bu kavrayış seviyesidir ki onu Bediuzzaman'a mektup yazmaya sevk etmişti. Ancak düşünce ve projelerini hayat geçiremeden Batman'da, 1 Şubat 1972 tarihinde, 62 yaşında bir kalb krizi sonucu hakkın rahmetine kavuştu.

Tasavvufu İlgili Eserinin Tanıtımı

Yukarıda işaret dildiği gibi Şeyh Fahrettin 10 civarında eser kaleme almıştır. Bunlardan birisi de, "Zülfikaru'l-Hayderi fi Nusreti eş-Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezeri" (Kısaca, Şeyh Seyda'yı Savunmada Hz. Ali'nin Kılıcı) adını taşımaktadır. Adından da anlaşılacağı gibi bu eserini, mürşidi olan Şeyh Seyda'nın düşünce ve uygulamalarını savunmak üzere kaleme almıştır. Kitabın girişinde verilen bilgilerden anlıyoruz ki, bu eser Şeyh Seyda'nın kaleme aldığı ve özellikle tasavvufi düşüncelerini dile getirdiği kitaplarına tenkit yazan Vehhabî düşünceye sahip bir kişinin tenkitlerine cevap veya reddiyedir. Kitapta ne tenkit eden yazarın ne de eserinin adı geçer. Müellifimizin bu bilgileri bilinçli bir şekilde gizlemiş olduğu kanaatini taşımaktayız, zira böyle yapılmakla yanlış fikirlerin yayılması bir nebze engellenmiş olmaktadır.

Yaklaşık 440 sayfa gibi bir hacme sahip olan Zülfikaru'l-Hayderi üç ana esas üzerine oturmaktadır: 1. Şeyh Seyda'nın kısa da olsa tanıtımı, 2. Vehhabi düşüncesinin reddi, 3. Bazı tasavvuf konularının savunması... Biz de bundan sonraki satırlarda bu üç konuya kısaca değinmeye çalışacağız. Bu arada kitabın, dipnot sistemi, noktalama işaretleri vb. bazı modern teknik uygulamalar hariç, tamamıyla akademik bir hüviyetle yazıldığını belirtmek isterim. Mesela,

*Girişte kitabın ne maksatla yazıldığı, metodu ve planı detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

*Kitap ana bölümler, alt başlıklar ve detay başlıklara bölünerek (fasıl-makale-mebhas şeklinde) tamamıyla modern, kolay okunur bir sıralama ile planlanmış ve kaleme alınmıştır.

*Bir reddiye² olmasına rağmen kitaba seviyeli bir tartışma üslubu hâkimdir.

*Karşı tarafın fikirleri detaya girilmeden kısaca zikredilmekte ve ardından edep dolu ifadelerle cevap verilmektedir.

*Müellifin fikirlerinden çok İslam âleminde saygın olan âlimlerin düşünceleri, yazar adı ve kitap ismi, bazen sayfa numarasıyla birlikte verilmekte ve alıntının bittiği yerde buna işaret edilmektedir.

*Kullanılan eser sayısı, ciddi bir doktora tezi için başvuru eser sayısından fazladır denilebilir. Bibliyografyası olmadığından, eseri okurken adı geçen eserlerin altını çizmeye çalıştım; sonra saydığımda 160'ın üzerinde olduğunu gördüm. Hadis külliyatı bu sayıya dâhil değildir.

*Eserin sonuna istifadeyi arttıran detaylı bir fihrist de eklenmiştir.

¹ Daha geniş bilgi için bak: A. Ünal, *Molla Fahrettin Batmani ve İlmî Kişiliği*, Uluslararası İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu, (7-9 Eylül 2007 Siirt) Yayınlanmamış Bildiri. Yukarıdaki bilgiler geniş ölçüde bu bildirden alınmıştır.

² Zülfikar, 3.

Şeyh Seydâ

İşaret ettiğimiz gibi Şeyh Fahrettin eserini, asıl ismi Muhammed Said olan ancak ‘Şeyh Seydâ’ diye meşhur olmuş mürişinin fikir ve uygulamalarını savunmak üzere kaleme almıştır. Bu zat hakkında kısa bir bilgi vermek gerek istiyoruz. Şeyh Seydâ 1889 senesinde Cizre’de doğdu. Muhammed Saîd henüz bir yaşındayken, babası Şeyh Ömer Ez-Zengânî hac yolculuğu sırasında 1890 senesinde Cidde’de vefât etti. Küçük yaşta yetim kalan Muhammed Saîd, yedi yaşına kadar konuşmadı ve yürümedi. Yedi yaşından sonra yavaş yavaş konuşan Muhammed Saîd ilim öğrenmeye başladı. 17 yaşına geldiği zaman ilim tahsilini tamamlayarak ağabeyi Şeyh Sirâcüddîn’den icazet aldı ve müderrisliğe başladı.

Dayısı Şeyh Muhammed Nûrî El-Dêrşewî’nin sohbetlerinde bulundu. Bir süre sonra dayısı onu irşâd için gittiği yerlere beraberinde götürdü. 30 yaşına gelince dayısının kızıyla evlendi. Dayısı Şeyh Muhammed Nûrî ölüm döşeğinde yatarken oğullarını ve halifelerini yanına çağırarak; “artık bundan sonra şeyhiniz Seydâ’dır” dedi ve Muhammed Said Efendiye yerine vazifelendirdi. Şeyh Seydâ bu sırada 40 yaşında bulunuyordu.

Kendisinden icazet almış, 150’ye yakın talebesi ve 100 kadar halîfesi vardı. Talebeleri ve halifelerinin çoğunu Sûriye, Irak, Arabistan gibi memleketlere gönderdi. Yetiştirdiği bölgede şeyhlerin yaygın bir geleneği olmamasına rağmen, yedi tane kitap kaleme aldı. (Kitabü Ahkâmü’l-Emvât, Ed-Dâbita fir-Râbita, Et-Te’lif fit-Te’lif, Et-Tasavvuf, Manzumeler, Tenbihü’l-Müsterşidîn, El-Mecmeu’s-Sağîr).

Şeyh Seydâ’dan söz eden kişiler şu özellikleri üzerinde adeta ittifak etmişlerdir:

- *Zaman zaman cezbeye kapılırdı,
- *Adeta kemiksiz denecek kadar yumuşak bir vücudu vardı,
- *Yüzüne bakılamayacak heybetliydi,
- *Teheccüd namazlarına devam ederdi,
- *Söz ve davranışları yapıcı ve yumuşaktı,
- *Cömertliğiyle nam salmıştı,
- *Talebelere sadece ilim öğretmiyor onları manevî açıdan da eğitiyordu,
- *Çevreden gelen onlarca âma, sakat ve düşkün kişiyi barındırıyor ve geçimlerini sağlıyordu,
- *Kendisini ziyaret eden bir hamalın yük taşımak için yanında bulundurduğu ipi öpecek kadar mütevazıydı,
- *Kerametleriyle de meşhurdu.

Şeyh Seydâ 1968 senesinde Cizre’de vefat etti ve evinin içine defnedildi.³

Vehhabilik

Zülfikar’ın, özellikle tasavvufî konularda Vehhabilerin yanlış düşüncelerini tashih etmek için yazılmış bir reddiye olduğu yazarı tarafından belirtilmektedir. Vehhabilik eş-Şeyhu’n-Necdî lakabıyla bilinen Muhammed b. Abdülvehhab’ın (1703–1787) düşünceleri çevresinde oluşan dinî/siyasî bir harekettir. Onlar kendilerine Muvahhidun (tevhidciler) derler ve Hanbelî mezhebini İbn Teymiye yorumuna uygun biçimde sürdürdüklerini söylerler. Vehhabilik adı karşıtlarınca konmuştur. Vehhabilik bir inanç hareketi olarak başlamakla birlikte, kısa zamanda siyasî bir nitelik kazandı. Arap yarımadasında etkinlik kurarak devlet durumuna geldi. Günümüzde, Suudi Arabistan’ın resmî mezhebi durumundadır. Doğduğu ortam, geçirdiği safhalar, dış bağlantıları vb. hususlara değinmek istemiyoruz, zira konumuz o değildir. Ancak temel dinî görüşlerinden satırbaşlarıyla söz etmek gerekir.

³ Zülfikar, 6-11.

Ana İlkeleri

1. Vehhabiliğin ana ilkeleri şu maddelerde toplanabilir:
2. Allah'ın zatı, sıfatı ve fiili aynıdır, ayrı olamaz. Bu tevhittir.
3. Tevhide inanmayanın malı, canı helaldir.
4. Amel imanın içinde gizlidir, amelsiz iman olamaz.
5. Ameli yerine getirmeyenin kestiği yenmez ve ona karşı cihat edilir.
6. Ayetleri yorumlamak küfürdür. Hüküm zahire göredir.
7. Allah'a aracsız ibadet şarttır. Mürşid, şeyh, veli vb. araçlar edinmek küfürdür.
8. Kur'an ve Hadis'te açıkça var olandan başka her şey bid'attir.
9. Mezar ve türbe yapmak, adak adamak, kabirleri ziyaret etmek küfürdür.
10. Allah'tan başka kimseden yardım beklemek küfürdür.
11. Namazı cemaatle kılmak şarttır. Namaza gelmeyen cezalandırılır.
12. Sigara, nargile ve kahve içene kırk değnek vurulur.
13. Vakıf batıldır. Zira bu yolla servet kaçırılmaktadır.
14. Muska, tesbih, zikir batıldır.
15. El öpmek, boyun kırmak, evliya kabri ve sakalı şerif ziyareti, mevlit ve kaside okumak, çalgı dinlemek şirktir. vs.

Fazla detaya girmeden sıraladığımız görüşlerin gerçek hayata yansımalarını Hac veya Umre ibadeti için Mekke-Medine'ye giden hemen her kes müşahede etmektedir. Elbette Suudi vatandaşlarının veya ilim adamlarının tamamının bu görüşte olduklarını söylemek istemiyoruz. Bunlar tavizsiz bir Vehhabinin düşünceleridir.

Bu düşünceye götüren anlayışın dayanaklarını da yine maddeler halinde vermek istiyoruz: Bu anlayış,

- a) Katı,
- b) Yüzeysel,
- c) Şiddete zemin hazırlayan,
- d) İnsan unsurunu ve kazanımlarını hiçe sayan,
- e) Değişen zamana göre bazı hükümlerin değişebileceğini görmezlikten gelen,
- f) Asra göre bazı yeni yorumların olabileceğini kabul etmeyen,
- g) İslam tarihi boyunca gelişen hukuk ve medeniyeti görmezlikten gelen,
- h) Özellikle hukuk metodolojisinden uzak,
- i) İslam âlimlerini dinlemeyip cephe alan,
- j) Şeriat ve cihad kavramlarını dar anlamda kullanan,
- k) Nasslara (Kur'an ve Sünnet) bütüncül bakmayan,
- l) Fertlerin kendi başlarına haksızlıklara karşı koyma düşüncesini körükleyen,
- m) Tedricilik prensibine uymayan,
- n) Diyalog ve taviz kavramlarını yanlış yorumlayan,
- o) Seçim ve yönetim sistemi konusunda yanlış yorumlar yapan bir anlayıştır.

Bu anlayışın günümüz dünyasında, hatta yakın çevremizde ne türlü tahribatlara sebep olduğunu anlatmaya gerek olmadığı kanaatindeyiz. En çok cephe aldığı şey ise maalesef tasavvufî hayat ve tasavvufî düşüncedir.

Bilindiği gibi tasavvuf, İslamî hayatın ve kültürümüzün ayrılmaz bir parçasıdır. Ortaya çıkışından bu yana daima ilgi odağı olmuştur. Bu gün de, gerek düşünce sistemi olarak gerekse hayat tarzı ve eğitim metodu olarak, hem ilgi çekmekte hem de çeşitli tartışmalara konu edilmektedir. Ancak şunu hemen belirtmek gerekir ki, tasavvufu tenkit edenler, bir kısmını tasavvuf ehlinin de tartıştığı sayılı

birkaç konuya odaklanmakta ve buradan yola çıkarak bütün tasavvufu mahkûm etmek istemektedirler. Bu konuların başında tevessül, rabıta, şefaât, teberrük, vahdet-i vücûd, ricalu'l-gayb vb. meseleler gelmektedir. Şeyh Fahrettin Hazretleri de eserinde ağırlıklı olarak bu konulara cevap vermektedir. Şimdi de bu konuların bir ikisine temas etmek istiyoruz.

Görüşlerinden Misaller

Misallere geçmeden önce şunu hemen vurgulamak isteriz ki, Şeyh Fahrettin incelediği konulara, ifrat ve tefrite düşmeden Kur'an ve sahih sünnetin rehberliğinde ve medrese hayatı boyunca edindiği geniş İslamî kültürün vermiş olduğu kuşatıcı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Zira her birisi hakkında kitap yazacak kadar tefsir, hadis, fıkıh, kelam, mantık ve alet ilimlerine vakıftır. Dolayısıyla neyin İslam'ın ruhuna, nasslarına ve geçmiş büyük âlimlerin anlayış ve içtihatlarına aykırı olduğunu gayet iyi bilmektedir. Yüzlerle ifade edilebilecek tasavvufî esere müracaat etmesinin yanında 'şeyh' unvanını alacak kadar da tasavvufun amelî yanına vakıftır. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra tasavvufî hayatla irtibata geçmesi görüşlerindeki isabet adına bir avantaj olarak kabul edilmelidir. Yani 'zülcenaheyn' (iki kanatlı) bir şahsiyetin görüşlerini konu edinmekteyiz. Mürşidi olan Şeyh Seyda da önce medrese tahsilini tamamlamış ve sonra tasavvufa intisab etmişti.

Eserde, tasavvufun tenkit edilen hemen bütün konularına değinilmekte ve muknâ cevaplar verilmektedir. Biz bir iki misalle yetinmek istiyoruz:

1. Tevessül

Kelime olarak tevessül, birini veya bir şeyi vesile ve aracı yapmak demektir. Meselâ çatıya çıkmak için merdiven, bir yere ulaşmak için çeşitli vasıtalar birer vesile; bizim de o maksadı elde etmek için bunları kullanmamız bir tevessüldür. Manevî açıdan insanı, yaratılışındaki esas gaye ve maksada ulaştıran her türlü yol ve vasıta bir vesiledir. Allah'a yaklaşmak için bu vesilelere sarılmaya da tevessül denilmiştir. İstilahî anlamda ve daha hususî manada ise, duanın kabulüne sebep olacağı ümidiyle başta esma-i hüsnâ, Kur'ân-ı Kerim, salih ameller, peygamberler ve salih zatlar vesîle kılınarak Allah'tan bir şey istemek, arzu edilen bir şeyin elde edilmesi veya arzu edilmeyen bir şeyin def edilmesi için O'na dua ve ilticada bulunmak demektir.

Maide Sûresi'nin 35. ayet-i kerimesinde: **“Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve O'na yaklaşmak için vesîle (sebep) arayın!..”** buyurulmaktadır. Burada 'vesîle' kelimesi, mutlak olarak, yani hiçbir sınırlama olmadan zikredilmiştir. Bu itibarla Allah'a yaklaşmak için aranması gereken vesîleden maksat, namaz, oruç; geniş anlamıyla cihâd ve benzeri salih amellerdir.

Tevessül konusundaki tenkitler, tevessülün sözcük anlamını ön plana çıkarmaktan ve tevessülün gerçek mahiyetini göz ardı etmekten kaynaklanmaktadır. Esasen, yardım edecek olan yalnız Allah Teâlâ'dır. Bu hakikati bütün müminler böylece kabul ederler. O'na yapılan dualarda vesîlelere tevessül etmeyi, sanki Allah'tan başkasından yardım talep etmek şeklinde telakki etmek, yanlış bir yorumdur.

Bazı müminlerin -hiçbir şirk ve küfür kastı taşımaksızın- Allah'a yakınlaşma arzusuyla yaptıkları halisane dualarında, salihlerin manevî yardımlarını ummaları, onların yâd edilmesiyle inmesi ümit edilen rahmetten bir teberrük mahiyeti taşır. Bu, feyiz ve bereketin hâsıl olması içindir. Her şey, ancak ve ancak Allah'ın dilemesiyle olur. Kendisi vesîlesiyle istigâse edilen zat, fail değildir ve hakikatte yardım eden sadece Allah'tır. Bazı kimselerin, salihlerin giyaplarında veya kabirlerini ziyaret esnasında; “Ey filân zat! Bana şifa ver! Benim şu ihtiyacımı gider!” gibi sözlerle doğrudan doğruya kendilerinden talepte bulunmaları yanlış ve şirke kapı aralayabilecek olan istigâse cümlesindedir. Şüphesiz bu tür istigâseler için birtakım teviller yapılabilirse de, gayet hassas olan tevhid akidesinin özünü zedeleyebilecek bu ve

benzeri cahilane hareketlerden şiddetle sakınılmalıdır. Müşkillerin bertaraf edilmesinde, kâinatın sevk ve idaresinde, Allah'tan gayrisinin mutlak tasarrufunun bulunabileceği intibahı veren bu nevi ifadeleri anmak yanlıştır.⁴

Müellifimiz de eserinin uzunca bir kısmını tevessül, şefaât, istigase vb. konulara ayırarak ayet ve hadislerden deliller getirmekte ve evvelki âlimlerin açıklamalarını da aktarmaktadır. Görüşlerini kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

Tevessülü tenkit edenlerin delil olarak zikrettikleri ayetlerin hemen tamamı müşrikler hakkında nazil olmuşlardır. Aslında diğer birçok konuda da Vehhabiler ve o çizgide yürüyen kimseler aynı metodu uygulamakta ve konuları karıştırarak saptırmaktadırlar. Mesela Hz. Peygamber (sas)'e, âlimlere ve mürşitlere saygı duymayı müşriklerin putlarına gösterdikleri saygıya benzetmektedirler(!). Zaten Hariciler de Hz. Ali'ye karşı aynı metodu uygulamışlardır.⁵

Bütün mü'minler Allah'ın dışında bir yaratıcı, dua kabul edici, yardım edici, fayda veya zarar verici kimsenin olmadığına inanmaktadırlar, ister hayatta olsun ister vefat etmiş olsun... Ama aynı zamanda insanların Allah katında aynı derecede olmadıklarını dolayısıyla bazı insanların dualarının diğerlerine nazaran daha çok kabule karın olduğunu da bilmektedirler. İşte tevessül bu tip kişilerin kendileri için Allah'a dua etmelerini istemek veya dualarını onların duaları içinde Allah'a arz etmek anlamındadır.⁶ Sahabe ve onlardan sonra gelenlerin uygulama ve inancı da bu şekildeydi. Burada şirke düşmemek için ölümlerden değil de sağlardan medet umulabileceğini söyleyen Vehhabilerin nasıl kendilerinin yanlışa girdiklerini de görmek gerek.

Şeyh Fahrettin Hazretleri tevessül, şefaât, istigase, vasıta, teveccüh ve istimdat kelimelerinin aynı anlama geldiğine de işaret etmektedir. Hepsinin anlamı sadece Allah'ın dostlarıyla teberrüktür.⁷ Bazı kişilerin türbe ziyaretlerinde veya başka zamanlarda yaptıkları dualarında bazı kişilerden sanki gerçek tesir sahibi imişler gibi bir şeyler istemeleri ise yanlıştır, ancak bunlara bakarak herkes aynı kefeye konamaz.⁸ Sahabeler Efendimiz'in huzurunda tevessül anlamına gelen birçok uygulama yapmış ve dualar etmişlerdir. Bu durum vefatından sonra da devam etmiştir.⁹

Bu konuları tenkit edenlerin hatalarının en büyüğü ise, ufak bir yanlışa bile küfür damgasını vurmalarıdır. Oysa bir kişiye kâfir diyebilmek için o kişi ya gerçekten kâfir olmalı ya da söyleyen kâfir olur. Tevessül konusunda ayet, hadis ve sahabe uygulaması bulunmakta, İslam âlimleri arasında güvenilir birçok kişi bu konuda olumlu görüş beyan etmekte ve kabul etmektedir. Öyle ise buna küfür demek ciddi bir hatadır veya küfürdür.¹⁰

⁴ Bu tür ifadelerin kullanılabilmesini söyleyenler, bu sözlerin belagat ilmindeki "mecâz-i aklî" nevinden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Mecâz-i aklî, fiilin gerçek fâil ve müessirine değil de, o fâilin mekân, zaman, sebep gibi alâkası bulunduğu bir şeye isnâd edilmesi demektir. Bu edebî sanata göre meselâ, "Yeryüzü ağırlıklarını dışarı çıkardığı zaman." (ez-Zilzâl, 99/2) ayetinde, ağırlıkları dışarı çıkaran Allah olduğu hâlde, fiil hakiki faile değil, fiilin mekânına isnâd edilmiş, ancak Allah murâd edilmiştir. İşte bazı âlimler de kendisiyle istigâse edilen zatın hakiki fail değil, hakikatte yardım edenin Allah olduğuna inandıklarını ve O'ndan yardım istediklerini söylemektedirler. Aksi durumun açık bir şirk olduğunu onlar da kabul etmektedirler. Bu konuda Muhammed Ebû Zehrâ şöyle demektedir: "Avamın ve cahil Müslümanların sözleri, en yakın olanıyla tevîl edilir... Onları Hz. Peygamber (sas)'in kabrini ziyaretten engellemek değil, irşad etmek güzel olur. Onlar tekfir veya şirke nisbet etmek değil, anlatmak ve öğretmek uygun olur. Şüphesiz Allah Teâlâ tevhidi kıyamete kadar muhafaza edecektir. Hz. Peygamber (sas) âhir ömründe, şeytanın bu beldede kendisine ibadet edilmesinden ümidini kestiğini bildirerek müminleri müjdelemiştir. O hâlde, artık İbn Teymiyye de tevhidden endişe etmemelidir." (Ebû Zehrâ, İbnü Teymiyye, s. 326). Bak: *Zülfikar*, 107-108.

⁵ *Zülfikar*, 86.

⁶ *Zülfikar*, 125.

⁷ *Zülfikar*, 93.

⁸ *Zülfikar*, 94.

⁹ *Zülfikar*, 104.

¹⁰ *Zülfikar*, 107.

H. Peygamber (sas) ile tevessülün ise özel bir yeri vardır. Zira,
 *Henüz yaratılmadan önce Hz. Âdem cennette, onunla tevessül etti,
 *Hayatında arkadaş ve dostları olan sahabe onunla tevessülde bulundu,
 *Vefatından sonra ümmeti onunla tevessülde bulunmakta ve
 *Kıyamette haşir meydanında bütün insanlar onunla tevessül edecek ve şefaati dileycekler.¹¹

2. Rabita

Kelime olarak iki şeyi birbirine bağlayan ip, bağ, münasebet, ilgi ve mensubiyet gibi anlamlara gelen rabita, terim olarak şöyle tarif edilmiştir: Kâmil bir şeyhe kalbi bağlayıp huzur ve gıyabında o şeyhin sureti, sıreti ve bilhassa rûhaniyetini hayalde kendisi ile birlikte muhafaza ederek, yanında bulunduğu zamanki edebe bürünmek¹² ve rûhaniyetinden istimdâd¹³ dilemek¹⁴ demektir.

Rabitanın yorumu ise şöyle yapılmaktadır: “Bir yönüyle rabitada sanki Allah ile insan arasına bir başka insan konmuş gibi oluyor, fakat gerçekte öyle değildir. Belki bir yerde emekleyen bir insanın, beri tarafta küheylan gibi şahlanmış veya tavus kuşu gibi göklere pervaz etmiş birinin arkasına takılması ve maksada gitme ameliyesini hızlandırması demektir. Dolayısıyla bir insan, Allah ile aramıza girmiyor, belki biz, haddimizi bilmişlik içine giriyor, aczimizi ve fakrımızı idrak ediyoruz. Bir yönüyle diyoruz ki, “nefis cümleden ednâ, Allah’ım, senden bir şey isteyecek durumda değiliz, fakat şu el açmış sana yalvaran kişi inanıp güvendiğimiz bir kimsedir, onun el kaldırmalarının gölgesinde biz de elimizi kaldırıyoruz. Bizi bu duruma iten bizim acimiz ve fakrımızla onun hakkındaki hüsnü zannımızdır...”¹⁵

Bazı müellifler, rabitanın sonradan ortaya çıktığını açıkça ifade etmektedirler. Mesela İbrahim Hilmi şöyle diyor: “... Zamanla toplum bozulduğu ve kişilerin kalpleri gereksiz şeylerle meşgul olduğu için tarikat ehli bunun yerine müritlerin kalplerini Cenab-ı Hakka bağlamak maksadıyla kâmil şeyhlere rabita etmeyi bir usul olarak benimsediler.”¹⁶

Diğer taraftan rabitanın belli bir süreyle sınırlı olduğu da ifade edilerek şöyle denilmektedir: “Mürîd şeyhine rabita yapmakla gerçekte Allah’a ulaşmak istemektedir. Çünkü ona Allah’ı tanıtan ve sevdiren odur. Seyr u sülûkünü tamamlayan kişi, mürşidine olan saygısı devam etmekle beraber, artık ona rabita yapmaz. Yani, “vasıtasız olarak Allah’tan istifaza ve istifadeye muktedir olmadığı zaman rabıtaya muhtaçtır. Aksi hâlde rabıtayı terk etmek vaciptir. Zira manevî yolculukta terakki değil tedenni başlamış olur.”¹⁷ Bu dereceye gelmiş birinin şeyhte rabıtaya ısrarını şirk sayanlar da var.¹⁸

Yapılan bu izahların yanı sıra rabitanın birçok tarikat arasında özellikle Nakşibendî tarikatınca daha fazla önemsenmesi de gösteriyor ki, söz konusu uygulama icthâfîdir, sürelidir, bir eğitim tekniğidir ve bir araçtır. Nitekim rabita konusunda en geniş malumat veren müellif şeyhlerin ilklerinden sayılan Hâlid-i Bağdadî, “Bu arada unutulmamalıdır ki, maksad Yüce Mevla’ya ulaşmaktır, rabita ise seyr ilellaha vesile olmaktan başka bir şey değildir”¹⁹ demektedir.

¹¹ Zülfikar, 138.

¹² Gümüşhanevî, *Câmi’ul-Usûl*, 166; Mevlana Hâlid, *Rabita Risâlesi*, (Reşahat Kenarında), 238.

¹³ *İstimdâd*: Arapça yardım dilemek demektir. Mürîdin başı dara girince, “Meded ya şeyh!” diye samimi bir şekilde şeyhinden yardım ister. Şayet Allah dilerse bu yardım isteğini maneviyat üstadına duyurur. Bu muhterem zat, yardım etmesi için Allah’a elini açar, dua eder. Allah da şeyhin duasını kabul ederse o kula yardım eder. Yani darda kalmaktan kurtaran Allah’tır. Şeyh kurtardı diyen şirke düşer. Şeyh, *sadece dua ile* darda kalanın yardımına koşan bir kuldur. Dua yoluyla yardım talebinde bulunmak ise meşrudur. Mürîdi böyle bir işe sevk eden saik ise, şeyhine olan hüsnü zannıdır.

¹⁴ Mevlana Hâlid, age., 38.

¹⁵ F. Gülen, *Rabita ve Tevessül* (Heyet, Umran yay. İst. 1994.) adlı esere alınan bir sohbetinden, 379.

¹⁶ İbrahim Hilmi, *Medaricü’l-Hakika fi’r-Rabita*, 18. İskenderiye, 1962.

¹⁷ A. Arvasî, *Rabita*, 2.

¹⁸ H. K. Yılmaz, *el-Luma’, İslam Tasavvufu*, (soru ve cevaplar kısmı), 504.

¹⁹ İbrahim Hilmi, *Medaric*, 36.

Durum böyle olunca, rabitanın başlı başına bir *ibadet* olduğu iddia edilmeden, tarikat ehlinin, gerek tecrübe gerekse başka yöntemlerle geliştirip ortaya koyduğu veya fitrî olan bir eğitim tekniği olarak kabul edilip gayesine uygun ve ehline çizilen çerçevesi aşılmamak şartıyla uygulanması, dine aykırı görülmemiştir.

Bir noktaya daha işaret etmeliyiz: Kendisine rabita edilecek mürşidde bulunması gereken şartlar ve ulaşılmış olması ön görülen makama bakılınca, rabita edilecek kişilerin çok az bulunabileceği ve bu şahsı tesbit etmenin de belli bir seviye gerektirdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, ‘ben şeyhim’ diyen her kişiye rabita yapılması, istenen gayeye ulaştırmayacağı gibi, hem dinî hem de psikolojik ciddi problemler de meydana getirebilir.

Kısaca izah etmeye çalıştığımız rabıtayı Müellifimiz de aynı çerçevede incelemekte; ayet, hadis ve ulemanın görüşleriyle desteklemekte ve özetle şöyle demektedir: “Rabita şeyh ile mürid arasında bir sevgi bağıdır ve kalp beraberliğidir, eşler veya çocuklarla anne-baba arasındaki bağ gibi... Rabita sadece Nakşîlerde değil farklı uygulamaları olsa da diğer tarikat ehlinde de mevcuttur. Efendimiz döneminde olmayan yeni bir kavramdır, ancak diğer birçok fkhî ve kelimî istilah da yenidir. Âlimler rabıtayı üç anlamda ele alırlar: a. Şeyhe kâmil manada tam bir bağlılık ve irtibat, b. Şeyhin özelliklerini hayalde canlı tutmak, c. Şeyhin suretini onu görüyor gibi hayal etmek... İlk iki anlamda hiçbir tartışma bulunmamaktadır ancak üçüncü şekil yenidir ve bid’at denecekse bile bid’ay-ı hasenedir. Rabita geçicidir ve mübtediler içindir, müntehiler bundan müstağnidir. Rabitanın gayesi gafletin dağıtılmasıdır ki önemsenmeyecek bir konu değildir. Meyvesi ise kibir, uçup, haset, gıybet vb. kötü sıfatların yok edilmesidir.”²⁰

3. Bid’at ve Çeşitleri

Kelime olarak bidat, önce bulunmayan veya bir örneği önceleri görülmeyen ve yeni ortaya çıkarılan fiil veya şeydir. Bu anlamda Kur’an’da da geçmektedir. (Bak: Bakara, 2/117; Ahkaf, 46/9) “*Falan bir bidat çıkardı*” sözü “*yeni bir şey ortaya çıkardı, ilk defa o bu işi başlattı, dolayısıyla bu yeni bir iştir*” anlamına gelir.

Kısacası kelime olarak *bidat*, düşünce, fiil, özellik ve eşya türünden, daha önce bir benzeri olmayıp sonradan ortaya çıkan her şeyi kapsar. Bu anlamda bidat, dinle (iman ve ibadet, günah ve sevap) de sınırlı değildir.

Dinî literatürde kullanılan bidat kelimesi ise bir *terimdir* ve sınırlı bir anlam taşımaktadır. Âlimler tarafından yapılan bidat tariflerinden en kapsamlı ve anlaşılır olanının şu olduğu kanaatindeyiz: Hz. Peygamber (sas) ve ashâbı zamanında olmayıp, kavli, fiilî ve takrirî sünnetten herhangi biriyle ona *işaret* olunmayan ve hakkında âsâr ve sahabe sözü dahi bulunmayan; (buna rağmen şer’î imiş gibi görünen ve onunla Allah’a daha çok ibadet etme kastedilen) şeye/uygulamaya bidat denir.

Bu ve benzeri diğer tariflerden bid’atın şu *özellikleri* olduğu ortaya çıkmaktadır:

1. Sonradan ortaya çıkarılmış olmalı,
2. Şer’î bir delile dayanmamalı,
3. İbadet kastıyla yapılmalı,
4. Şer’î imiş gibi görünmeli ve
5. Genelleşme istidadı göstermelidir.

²⁰ Zülfikar, 384-390.

Bid'atın Çeşitler

Bid'atın, biri sözlük anlamıyla, dolayısıyla her yeniyi kapsayan, diğeri de terim anlamıyla, yani efradını câmi ağyarını mani, iki tarifi yapılmıştır. Birinci tarifi yapanlar daha sonra bid'atı ikiye ayırarak, bir kısmına bid'ay-ı hasene diğerk kısmına ise bid'ay-ı seyyie adını vermek zorunda kalmışlardır. Böylece ikincilerin bid'at dediği şeye onlar bid'ay-ı seyyie diyerek aynı şeyi ifade etmiş oldular.

1. Bid'ay-ı Hasene Bid'ay-ı Seyyie

Bid'atı hasene ve seyyie olarak ikiye ayıran âlimlerin ilki, İmam Şafii (204/819)'dir. Harmele b. Yahya İmam Şafii'den şunu nakleder: "Bid'at iki kısımdır: Övülen (mahmûd) ve yerilen (mezmûm). Sünnete uygun olana övülen, sünnete muhâlif olana ise yerilen bid'at denir." Beyhakî, İmam Şafii'nin bu sözünü şöyle izah eder: "Yerilen (kötü/seyyie) bid'atın dinde dayanacağı bir aslı yoktur. Şer'î istılahta buna mutlak bid'at denir. Övülen (hasene/güzel) bid'at ise sünnete uygundur. Yani sünnetten dayanacağı bir delil vardır. Bu şer'î manasıyla değil, sözlük manasıyla bid'attır. İmam Şafii'den şöyle bir söz de nakledilmiştir: "Sonradan ortaya çıkan (muhdesat) şeyler iki çeşittir. Bir kısmı, kitap, sünnet, eser veya icma'dan birine muhâlifdir ki, bu dalâlet olan bid'attır. Hayır/iyilik olarak ortaya çıkarılan yenilikler ise, ihtilafsız bir şekilde, [iyidirler], tenkit edilemezler."²¹

Bid'atı kısımlara ayıranların tarifleri topluca değerlendirilirse, bid'at-ı hasene, aslı dinde olup, faslı [ayrıntıları] formüle edilmeyen; bid'at-ı seyyie ise, hem aslı hem de faslı dinde olmayan hususlar olduğu anlaşılır.

2. Bid'at Bir Bütündür

Bid'atın hasenesinin olmayacağını; "Her bid'at dalâlettir .." hadisine dayanarak bid'atın bir bütün olduğunu savunan alimler de bulunmaktadır. İmam Birgivî görüşünü şöyle açıklar: "Bid'at kelimesi genel bir kelime olduğu için, aslında red edilmeyen adet [mubah] cinsi yenilikleri de kapsamına alır. Değilse, şer'î istilah olarak bid'atın hasenesi yoktur. İbadet cinsinden, bid'ay-ı hasene denilen hususlar araştırılsa, hepsinin, işaret veya delâlet yoluyla şari' tarafından serbest bırakılan cinsten oldukları görülür. İbadetlerdeki bid'at, sünen-i hüdanın karşıtıdır. Adetlerdeki yenilikler ise, sünen-ı zaidenin karşıtıdır. İnançtaki bid'atların karşıtı da ehl-i sünnet ve'l-cemaatin inanç bazındaki fikirleridir."²²

Bu izahlardan yola çıkarak diyoruz ki: Bid'at kavramı ilk duyulduğunda, kötü, yanlış, aslı olmayan, günah olan vb. anlamları çağrıştırır. Hem halk arasında hem âlimler arsında bid'at denildi mi kötü/yanlış akla gelir. Onun için ayırma kail olanlar, ikide bir "bu seyyiedir, bu hasenedir" şeklinde açıklama yapma ihtiyacını hissederler. Kavram kargaşasının had safhaya ulaştığı günümüzde, yeni bir karışıklığa meydan vermemek için, bid'at kelimesini terim anlamı kapsamına giren hususlar için kullanmak en uygun davranış olmalıdır, kanaatindeyiz.

Hele dinin ilerlemeye, yeni gelişmelere, ilme, tekniğe, medeniyete engel olduğu düşüncesinin her tarafta kasıtlı bir şekilde konuşulup tartışıldığı bir dönemde, adeta bu düşüncenin ekmeğine yağ sürercesine, her yeniliğe bid'at damgasını vurmak yanlışdır ve bu yanlışlığı, bid'atı ikiye ayırarak ortadan kaldırmak da mümkün değildir. Çünkü art niyetle meseleye yaklaşan düşünce, sizin bu izahınızı görmezlikten gelecektir. Öyle ise, bir yanlışlıktan yola çıkıp, daha büyük yanlışlıklara meydan verilmemelidir.

²¹ Askalanî, *Fethu'l-Bari*, XVII, 10; Beyhakî, *Menakibu's-Şafii*, I, 468; İbn Recep, *Câmiu'l-Ulüm*, II, 131.

²² Birgivî, *Tarikat-ı Muhammediyye*, 9-12.

Müellifimiz de, halk arasında yaygın olan mevlid, zikir, nafil ibadetler, mübarek gün ve geceler, teravih namazının cemaatle kılınması vb. konuları açıklarken, bunlara bid'at diyen tenkitçilere cevap sadedinde bid'atı açıklamaktadır. Ona göre bid'at beş kısma ayrılmaktadır: Vacip, haram, mendup, mekruh, mubah. Sırasıyla bunları zikreder ve her birisine örnekler verir. Neticede, yukarıda sayılan konuların bazılarının ayet ve hadislerde dayanaklarının olduğunu, diğer bir kısmının kıyas vb. yollarda dine dayandıklarını dolayısıyla mezmum bid'at sayılmayacaklarını belirtir.²³

Netice

Batmanın yetiştirdiği Muasır âlim ve müelliflerden olan Şeyh Molla Fahrettin, diğer ilimlerde olduğu gibi İslam kültürünün önemli bir unsuru olan tasavvuf konusunda da ifrat ve tefritten uzak, kitap ve sünnete dayalı, toplumu kucaklayıcı fikir ve uygulamalara sahip önemli bir şahsiyettir. Onun kendinden önce geçen meşhur mürşit ve âlimlerden de nakiller yaprak ortaya koyduğu tasavvufî anlayışa toplumun ihtiyacı olduğu kanaatindeyim. Müstakim ve meşru olanın olmadığı yerde, çevremizde acı tablolarını gördüğümüz meşru olmayan ve hem dinimizin hem de ülkemizin imajını lekeleyen düşünce ve uygulamalar olacaktır. Zira tabiat boşluk kabul etmez. Öyle ise toplumsal huzurumuz ve ruh sağlığımız için kendi değerlerimizi yeniden keşfetmeli ve onlarla barışmalıyız. Şeyh Fahrettin gibi manevî dinamiklere toplumun ciddi ihtiyacı bulunduğu kanaatindeyim.

²³ Geniş bilgi ve misaller için bak: Zülfikar, 380-385.